

บทที่ ๓

อิทธิพลของธรรมเนียมการที่มีต่อสังคมไทย

จากการศึกษาถึงแนวคิดและที่มาของธรรมเนียมการในบทที่ ๒ แล้ว ในบทที่ ๓ นี้ผู้ศึกษาจะได้วิเคราะห์ถึงอิทธิพลของการนำแนวคิดเรื่องธรรมเนียมการมาปรับประยุกต์ใช้ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเช่นประเทศไทย ตามลำดับหัวข้อดังนี้

๓.๑ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสัญลักษณ์

สัญลักษณ์เป็นสิ่งที่แสดงถึงจุดสนใจ การสื่อสาร ความเข้าใจพื้นฐาน การสื่อสาร ถึงแม้จะมีภาษาในการสื่อสาร แต่ก็ยังคงมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ใช้ประกอบด้วย เนื่องจากพระพุทธศาสนาและสังคมไทยจะขาดสิ่งนี้ไม่ได้ สัญลักษณ์เป็นสิ่งที่ใช้พรรณนาหรือบรรยายวัตถุสิ่งของหรือเหตุการณ์ให้บุคคลต่อบุคคลเข้าใจตรงกัน มีหน้าที่ถอดรหัสสารเพื่อให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารอยู่บนการสื่อสารเดียวกันจึงเป็นเหตุให้สัญลักษณ์ถูกนำมาใช้ในหลายวิชาชีพเช่น การโฆษณา การรายงานข่าว การปราศรัยทางการเมือง การรายงานสภาพภูมิอากาศ และการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ยากต่อการเขียนสื่อความหมายจึงต้องมีการใช้สัญลักษณ์เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ส่วนธรรมเนียมการกับกวางเป็นเครื่องหมายปางปฐมเทศนา^๑

ในพระพุทธศาสนา มีการใช้ตราธรรมเนียมการเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงปฐมเทศนา การใช้อสนะว่าง (หมายถึง พระพุทธเจ้า) การที่มีกวาง (หมายถึง) ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน) และธรรมเนียมการ (หมายถึง ปฐมเทศนาธรรมจักกัปปวัตตนสูตร) และอาจจะมีปัญจวัคคีย์ซึ่งใช้รูปเหมือนของพระภิกษุ ๕ รูป^๒ การใช้สัญลักษณ์นั้นมีมาตั้งแต่สมัยปฐมบรรพ โดยการวาดภาพเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสมัยนั้นตามผนังถ้ำ เพื่อเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ให้กับชนรุ่นหลังได้รับรู้ ซึ่งยังไม่มียระบบอักษรเพื่อใช้สื่อสาร การใช้ภาพวาดจึงสามารถทำให้เข้าใจได้แปลความหมายได้ง่ายขึ้น

ตามความหมายของสัญลักษณ์นั้น มีทั้งความหมายของสัญลักษณ์ทั่วไปที่สามารถมองเห็นและเข้าใจได้ทันที กับสัญลักษณ์ทางศาสนาที่ต้องเข้าใจด้วยปัญญา ซึ่งสัญลักษณ์ทางศาสนาเป็น

^๑ กองพุทธศาสนศึกษา, พระพุทธศาสนาอมรดกล้ำค่าของไทย, (กรุงเทพมหานคร; โรงพิมพ์การศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘.

^๒ คณะศึกษานุษยวิทยันส์อายุท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ, อินเดียน้อย, (กรุงเทพมหานคร; โรงพิมพ์ ที. พี. พรินท์, ๒๕๓๕), หน้า ๔๒๕.

สิ่งที่มีความหมายด้านคุณค่าทางจิตใจอยู่ในตัวเอง และยังสามารถขยายมิติความจริงอันสูงสุดของศาสนาด้วย เช่นพิธีศีลมหาสนิทของศาสนาคริสต์มีการกินขนมปัง และเหล้าองุ่น โดยถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนกายและเนื้อของพระเยซู วัฒนธรรมประเพณีการทำบุญเนื่องในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาก็เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายให้รู้จักการให้ การบริจาคทานแก่ผู้อื่นเพื่อลดความตระหนี่ถี่เหนียว และยังเป็นการอนุเคราะห์แก่ผู้อื่นอีกด้วย แม้ว่าบางคนจะไม่สามารถบริจาคทานได้มาก ถึงกระนั้นทุกคนก็มีคุณธรรมเช่นการสำรวมตนเองเป็นต้น^๑

ส่วนสัญลักษณ์โดยทั่วไป เป็นสิ่งที่ใช้แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้เข้าใจต่อความหมายนั้น โดยไม่จำเป็นต้องมีคุณค่าทางจิตใจ ถึงแม้บางครั้งต้องมีการใช้สติปัญญาในการพิจารณาก็ตาม เช่นเมื่อเห็นกิ้งกัสนม ก็ทำให้เข้าใจได้ว่า เป็นสัญลักษณ์ของประเทศเนเธอร์แลนด์ รูปหัวกะโหลกไขว้ข้างสลาทายเป็นสัญลักษณ์หมายถึงยาอันตรายห้ามรับประทาน การทักทายโดยการไหว้เป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีในสังคมไทย^๒ การจับมือทักทายเป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมและประเพณีของชนชาติตะวันตก ตัวอย่างเหล่านี้เป็นการสื่อให้เข้าใจได้ทันที โดยไม่มีความหมายสลับซับซ้อนมากนัก และยังเป็นสัญลักษณ์ที่สามารถเข้าใจกันได้โดยทั่วไป

๓.๒ อิทธิพลของธรรมจักรที่มีต่อสังคมไทย

ธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระธรรม คำสั่งสอนของพระองค์โดยตรง และยังเป็นทีเคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน มีคุณค่าทางด้านจิตใจสำหรับพุทธศาสนิกชนอย่างที่ไม่สามารถจะمينค่าได้ ดังนั้นผู้ศึกษาจะได้วิเคราะห์ถึงอิทธิพลของธรรมจักรในสังคมไทยในแง่มุมต่างๆ ดังนี้

๓.๒.๑ ด้านพุทธจริยธรรม

สังคมไทยได้รับประโยชน์จากพระธรรมจักร อันหมายถึงการนำหลักการในพระไตรปิฎกมาสู่การประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม ทำให้ได้รับประโยชน์ ในทางจิตใจการรู้ธรรมะลึกซึ้งซึ่งสามารถกำจัดความทุกข์ได้ ในขณะที่หากพิจารณาประโยชน์ในทางโลกๆวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีไทยก็มีธรรมะเป็นหลักพื้นฐานประจำชาติไทย และชาติไทยก็ได้มีรูปแบบของชาติไทยอย่างนี้ ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องของศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับธรรมจักรเป็นอย่างดี

^๑ พระราชวรมุนี (ประยูร ชาญโต), *ลักษณะสังคมพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร ; สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐๕.

^๒ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒.

ธรรมจักรได้แผ่อิทธิพลมาจากอินเดียในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งสมณทูตมายังเอเชียกลาง พม่า และสยาม (ประเทศไทย) เป็นต้น^๕ พระพุทธศาสนาได้แผ่เข้ามาในลักษณะที่เป็นธรรมจักรเกิดเป็นอาณาจักรพุทธไทย

หลักจริยธรรมพื้นฐานที่สำคัญก็คือหลักศีล ๕ ซึ่งเป็นหลักที่ชาวพุทธในประเทศไทยถือเป็นหลักในการปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณกาล

อนึ่ง ธรรมจักรนี้ เมื่อพิจารณาถึงอิทธิพลในด้านพุทธจริยศาสตร์ กล่าวได้ว่า ธรรมจักร ที่ปรากฏอยู่ในสิมา หรือที่เรียกว่า สิมาธรรมจักร หรือ เสมาธรรมจักร^๖ ที่ปรากฏให้เห็นอยู่ตาม พระอุโบสถตามวัดต่างๆ นั้น ล้วนมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านนี้ เพราะในประเทศไทยนั้น ประชาชนคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงสมัยปัจจุบัน กล่าวคือตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ให้ความสำคัญกับเสมาธรรมจักรเป็นอย่างมาก ดังเช่น พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยลพบุรี ทรงเห็นความสำคัญของสิมาเป็นอย่างมากในฐานะเป็นเขตอภัยทาน และเป็นการช่วยชีวิตข้าราชการบริพารของพระองค์ให้พ้นจากราชภัย เช่น เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชใกล้จะสวรรคต^๗ พระเพทราชายกทหารมาล้อมวัง พระองค์ทรงส่งสารพวขุนนางข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่จะต้องสิ้นชีวิต จึงส่งคนให้ไปนิมนต์สมเด็จพระสังฆราชแล้วทรงประกาศยกพระราชวังถวายเป็นของสงฆ์ พระสงฆ์ จึงกำหนดนิมิตสมมติสิมาใช้พระราชวังเป็นเหมือนอุโบสถอุปสมบทขุนนางและข้าราชการ ชั้นผู้ใหญ่ ที่จะต้องถูกจับหรือถูกฆ่า เมื่อท่านเหล่านั้นบวชเป็นพระภิกษุแล้วพวกทหารที่มาล้อมพระราชวังไว้ก็ไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะถือว่าสิมาและอุโบสถเป็นเขตอภัยทานมีความศักดิ์สิทธิ์ใครจะล่วงละเมิดมิได้ เป็นการช่วยชีวิตขุนนางและข้าราชการผู้ใหญ่ให้พ้นจากราชภัย นี่เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสิมาในฐานะเป็นเขตอภัยทาน

จะเห็นได้ว่าการเข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น มีเหตุมีปัจจัยมากมายต่างๆ กันไป แต่เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ได้รับการคุ้มครองในฐานะพระสมณะเชื้อสายพระสาวกบุตร แม้ในปัจจุบันนี้วัดต่างๆ ในประเทศไทยถือว่าเป็นเขตอภัยทาน เราจะเห็นป้ายที่หน้าวัดเสมอว่าเขตอภัยทานห้ามจับสัตว์น้ำ เป็นต้น เป็นการสะท้อนถึงความสำคัญของ

^๕ ขวาพระลาล เนห์รู แพล กรุณา กุศลาสัย แพล, พบถิ่นอินเดียน้อย, (กรุงเทพมหานคร; สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทยจำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๒๔๔.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ฝังลูกนิมิต-ผูกสิมา วัดญาณเวศกวัน, (กรุงเทพมหานคร; บริษัทสำนักพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

^๗ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประวัติพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๐.

ลีมาและอุโบสถในพระพุทธศาสนาว่าเป็นเขตที่มีความเมตตา ไม่ใช่ว่าบุคคลจะได้รับความคุ้มครองเท่านั้น แม้สัตว์ต่างๆ ทั้งหลายก็ได้รับความคุ้มครองด้วยเช่นกัน

๓.๒.๒ ด้านสุนทรียศาสตร์

ตามที่ปรากฏในประวัติและรูปแบบของของธรรมจักร ทั้งในประเทศอินเดียและประเทศไทย มีลักษณะการสร้างที่ใช้ฝีมือช่างทางด้านประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่เน้นให้เห็นถึงความสวยงาม เช่น การสร้างธรรมจักร และมีวางอยู่ในธรรมจักร หรือล้อมธรรมจักรที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่มีอายุเก่าที่สุด ซึ่งประดิษฐานอยู่เหนือสิงโต ๔ ตัว^๘ หันหน้าออกสู่ทิศทั้งสี่ (เปรียบเสมือนอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธองค์ทรงนำไปเผยแผ่ในทั่วทั้งสี่ทิศใหญ่) เหนือ ใต้ ออก ตก ตั้งอยู่บนฐานกลมเหนือบัวเสาศิลาของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ขุดพบที่ตำบลสารนาถ เมืองพาราณสี ก็มีความงามด้วยศิลปะการสร้างอย่างประณีตของช่างชาวอินเดียโบราณ ทั้งเสาศิลา บัวหัวเสา และสิงโตทั้งสี่ตัวที่รองรับธรรมจักร ประกอบกับความวิจิตรประณีตของช่างทำให้ธรรมจักรนี้มีความงดงามเป็นที่น่าทึ่งจนแก่ผู้ได้พบเห็นเป็นอย่างมาก ในส่วนของธรรมจักรที่พบในประเทศไทยก็มีความงดงามเป็นอย่างมากในหลาย ๆ ที่ เช่น ธรรมจักรซึ่งขุดพบที่อำเภออุ้มถ่อง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นธรรมจักรที่มีทั้งล้อเล็กและล้อใหญ่ ทั้งมีการสลักลวดลายประดับตามซี่กวางล้อ วงกลม และฐานที่ตั้งก็สลักเป็นลายต่าง ๆ ไว้ด้วยเช่นกัน ทำให้มีความงามน่าค้นหาแก่ผู้พบเห็น หรือบางครั้งก็พบไบสมาธรรมจักรสมัยทวารวดีรุ่นปลาย เช่น วัดพระประโทน จังหวัดนครปฐม^๙ ซึ่งฐานของธรรมจักรทำด้วยหินปูน สลักเป็นรูปเทวดาถือดอกบัวและ ธรรมจักรหินปูน ที่พิพิธภัณฑสถานฯ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ก็มีการสลัก เป็นรูปนางกษัตริย์ นั่งบนดอกบัวใหญ่ มีช้างสองเชือกชูงวง ถือเต้าน้ำเทลงมา ก็นับได้ว่ามีความงามทางด้านศิลปะแก่ผู้พบเห็นเป็นอย่างมาก อันเป็นเหตุจากความศรัทธาเลื่อมใสมาสู่พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

อนึ่ง ในด้านสุนทรียศาสตร์นี้ เสมาธรรมจักรที่นายช่างนำมาสร้างเป็นประติมากรรม และสถาปัตยกรรมตามพระอุโบสถ ก็มีอิทธิพลต่อคนไทย และสังคมไทย ในด้านสุนทรียศาสตร์ เพราะประเทศไทยเป็นชาติที่มีศิลปะและวัฒนธรรม ด้านรวมทั้งภาษา วรรณกรรม ศิลปกรรม

^๘ พระสมุทฺธ ถาวรธมฺโม, ๕๐ ปี วัดไทยพุทธคยา อินเดีย, (กรุงเทพมหานคร ; บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๘๗.

^๙ น. ณ. ปากน้ำ, ศิลปะโบราณในสยาม, (กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๖.

โดยกระจายเป็นกลุ่มศิลปะสมัยต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่สมัยทวารวดี^{๑๑} ศรีวิชัย ลพบุรี เมื่อกลุ่มคนไทยตั้งตัวเป็นปึกแผ่นแล้ว ศิลปะดังกล่าวจะตกทอดกลายเป็นศิลปะไทย ช่างไทยพยายามสร้างสรรค์ตราธรรมจักรให้มีลักษณะพิเศษกว่า งานศิลปะของชาติอื่น ๆ เช่น นำธรรมจักรมาประกอบในสี่มาหรือเสมา ที่เรียกว่า เสมาธรรมจักร เป็นศิลปกรรมในอุโบสถตามวัดต่างๆในประเทศไทย จะมีลวดลายไทยเป็นเครื่องตกแต่งซึ่งทำให้ลักษณะของศิลปะไทย มีรูปแบบเฉพาะมีความอ่อนหวานละมุนละไม และได้สอดแทรกวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและความรู้สึกของคนไทยไว้ในงานอย่างลงตัว ดังจะเห็นได้จากภาพฝาผนังตามวัดวาอารามต่างๆ มีวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) เป็นต้น^{๑๒} ปราสาทราชวัง ตลอดจนเครื่องประดับและเครื่องใช้ทั่วไปซึ่งแสดงออกถึงความงามทางด้านสุนทรียศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนั้น เสมาธรรมจักรในประเทศไทยมีศิลปะไทยได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย ซึ่งมีลักษณะเด่น คือ ความงามอย่างนี้มนวลมีความละเอียดประณีต ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะนิสัย และจิตใจของคนไทยที่ได้สอดแทรกไว้ในผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้น โดยเฉพาะศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของไทย อาจกล่าวได้ว่า ศิลปะไทยสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนา เป็นการเชื่อมโยงและโน้มน้าวจิตใจของประชาชนให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ภาพลายไทยเป็นลายที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยมีธรรมชาติมาเป็นแรงดลบันดาลใจ โดยดัดแปลงธรรมชาติให้เป็นลวดลายใหม่อย่างสวยงามเป็นการประดับตกแต่งอาคาร โบสถ์ วิหารและปราสาทราชวัง เพื่อให้เกิดบรรยากาศแห่งความงามและเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยเป็นต้น ช่างไทยสมัยโบราณมักจะเขียนภาพ โดยไม่บอกนามให้ปรากฏ เช่น ภายในกรุพระปรางค์ พระเจดีย์ ใน โบสถ์และวิหารขนาดเล็ก เป็นต้น และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์^{๑๓} พระองค์ก็ได้คิดออกแบบพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม โดยนำเอาศิลปะไทยเข้าประยุกต์กับปัจจุบัน โดยมีหินอ่อน กระจกสีและกระเบื้องเคลือบผสมผสานอย่างงามลงตัวจน โครงสร้างพระอุโบสถหลังนี้เป็นที่แปลกตาแปลกใจสวยงามอย่างมหัศจรรย์ ปัจจุบันเป็นที่ยกย่องว่าเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบรมนาถบพิตรช่างไทย บรรดาช่างไทยต่อมาได้คิดเพียร พยายามสร้างตำราเกี่ยวกับลายไทยฉบับ สำคัญ ๆ ที่ยึดถือกันอยู่ในปัจจุบันนี้

^{๑๑} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *วัฒนธรรมไทย*, หน้า ๓๐.

^{๑๒} กรมศิลปากร, *โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์แผนศ๒๕๕๒), หน้า ๖๔.

^{๑๓} พระ ดร.สมุท ถาวรธมโม, *๕๐ปี วัดไทยพุทธคยา อินเดีย*, หน้า ๑๑๑.

๓.๒.๓ ด้านวัฒนธรรมและประเพณี

ธรรมจักรกับสังคมไทยในด้านวัฒนธรรมและประเพณีนี้ ถือได้ว่าเป็นอีกประเด็นของการตีความธรรมจักรที่น่าสนใจอย่างมาก เพราะมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของคนในสังคมทั่วไป เนื่องจากคนในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทย มีความคิดพื้นฐานที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งต่าง ๆ ธรรมจักรก็นับได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพุทธศาสนิกชนให้การเคารพนับถือบูชาสักการะ เพราะถือกันว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำของชาวไทย คนไทยหรือวัฒนธรรมของคนไทยทางความเชื่อมีความเชื่อ และศรัทธาว่า ธรรมจักร เป็นเสมือนเครื่องหมายของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำศาสนาอย่างหนึ่ง มีการค้นพบธรรมจักรศิลาขนาดใหญ่ที่เมืองโบราณศรีเทพ แสดงให้เห็นว่าชุมชนในเมืองศรีเทพแต่เดิมนับถือศาสนาพุทธ^{๓๓} ซึ่งการเคารพนับถือกันสืบมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงอนุชนรุ่นลูกรุ่นหลานในปัจจุบันนี้

อนึ่ง ธรรมจักรที่ปรากฏอยู่ในเสมาที่เรียกว่า เสมาธรรมจักร หรือใบเสมาธรรมจักร ก็จัดว่าเป็นศิลปกรรม^{๓๔} เป็นการกล่าวถึงอิทธิพลของธรรมจักรที่มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับคนไทย ในฐานะเป็นที่สืบสานประเพณีศิลปะและวัฒนธรรมด้วยความศรัทธาของคนไทย โดยการสร้างเสมาและอุโบสถอย่างอลังการสวยงามที่สุด เช่น อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) เป็นต้น^{๓๕} อันเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยซึ่งคนไทยทั้งชาติต่างภาคภูมิใจอย่างยิ่ง ความงดงามที่สืบทอดอันยาวนานมาตั้งแต่อดีตบ่งบอกถึงวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น โดยมีพัฒนาการบนพื้นฐานของความเป็นไทย ลักษณะนิสัยที่อ่อนหวานละมุนละไมรักสวยรักงาม ที่มีมานานของสังคมไทย ทำให้ศิลปะไทยมีความประณีตอ่อนหวาน เป็นความงามอย่างวิจิตรอลังการที่ทุกคนได้เห็นต้องตื่นตา ตื่นใจ ลักษณะความงามนี้จึงได้กลายเป็นความรู้สึกทางสุนทรียภาพโดยเฉพาะคนไทย เมื่อเราได้สืบค้นความเป็นมาของสังคมไทย พบว่าวิถีชีวิตอยู่กันอย่างเรียบง่ายมีประเพณีและพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมมาก่อน ดังนั้น ความผูกพันของจิตใจจึงอยู่ที่ธรรมชาติแม่น้ำและพื้นดิน สิ่งหล่อหลอมเหล่านี้จึงเกิดบูรณาการเป็นความคิด ความเชื่อและประเพณีในท้องถิ่นแล้วถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรมไทยอย่างงดงาม ที่สำคัญวัฒนธรรมช่วยส่งต่อคุณค่าความหมายของสิ่งอันเป็นที่ยอมรับในสังคมหนึ่งๆ ให้คนในสังคมนั้นได้รับรู้แล้วขยายไปในขอบเขตที่

^{๓๓} ชิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, (กรุงเทพมหานคร ; สำนักพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๗.

^{๓๔} น. ณ. ปากน้ำ, ศิลปะบนใบเสมา, (กรุงเทพมหานคร; โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐.

^{๓๕} ศักดิ์ชัย สายสิงห์ รัช.ดร., พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระราชพิธีในการสถาปนาวัดสุทธสถานในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๘๒.

กว้างขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่การสื่อสารทางวัฒนธรรมนั้นกระทำโดยผ่านสัญลักษณ์ และสัญลักษณ์นี้คือ ผลงานของมนุษย์นั่นเองที่เรียกว่า ศิลปะและวัฒนธรรมไทย^{๖๖}

๓.๒.๔ ด้านสังคมวิทยา

สัญลักษณ์ธรรมจักรที่พุทธศาสนิกชน ต้องการจะทราบ ซึ่งเมื่อว่าตามนัยของสังคมวิทยาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ในสังคมหรือในหมู่ของผู้นับถือพระพุทธศาสนา ธรรมจักรนับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญและมีคุณค่าทางด้านจิตใจต่อสังคมพุทธเป็นอย่างมาก เพราะสังคมของคนที่ทำให้ความเคารพนับถือธรรมจักรเป็นสังคมที่แสดงถึงความเป็นพุทธ จุดตั้งสังคมของชาวคริสต์ ที่นับถือสัญลักษณ์คือ ไม้กางเขน อันเป็นสัญลักษณ์ของความเสียสละของพระเยซูต่อคริสต์ศาสนิกชน ในสังคมพุทธโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยล้วนแล้วแต่นับถือและศรัทธาเชื่อในตราหรือรูปธรรมจักรโดยที่บางคนยังไม่ทราบด้วยซ้ำว่าธรรมจักรคืออะไร หมายถึงอะไร เหตุใดจึงต้องใช้สัญลักษณ์ธรรมจักร อาจจะรู้ก็แต่เพียงว่าธรรมจักรเป็นเครื่องหมายของพุทธศาสนา เช่นในวันสำคัญทางศาสนาเรียกว่า วันธรรมจักร หรือ วันอาสาฬหบูชา^{๖๗} และทางรัฐบาลได้เห็นความสำคัญจึงได้ประกาศให้เป็นวันหยุดราชการมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้^{๖๘} ชาวพุทธนับถือธรรมจักรก็หมายถึงการนับถือพระศาสนา ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระศาสนาเท่านั้น นอกจากการเคารพและนับถือธรรมจักรในฐานะที่เป็นรูปเคารพแล้ว ประเทศไทยยังรับเอาแนวคิดความธรรมจักรที่เป็นหลักธรรมคำสอนมาใช้เป็นเครื่องค้ำยันสังคมไทย ทำให้สังคมไทยมีความเอื้ออารีย์ต่อกันและกัน

๓.๒.๕ ด้านจิตวิทยา

ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงความมีจิตวิทยาที่ฉลาดหลักแหลมของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งให้ช่างผู้มีฝีมือในสมัยนั้นสร้างสิ่งเคารพสำหรับพระพุทธศาสนา ประเด็นที่สำคัญก็คือในสมัยนั้นยังห้ามมิให้ทำหรือสร้างพระพุทธรูป พระองค์จึงให้ช่างทำดอกบัวเป็นเครื่องหมายปางประสูติ บัลลังก์ต้นโพธิ์เป็นเครื่องหมายปางตรัสรู้ ธรรมจักรกับวงเป็นเครื่องหมายปางปฐมเทศนา^{๖๙} และ

^{๖๖} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *วัฒนธรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดนวสารานการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

^{๖๗} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา*, หน้า ๑๐๕.

^{๖๘} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, *วันอาสาฬหบูชาแนวทางการปฏิบัติสำหรับพุทธศาสนิกชน*, (กรุงเทพมหานคร; สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑-๒.

^{๖๙} คณะศึกษานุปศิษย์วันล้ออายุท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ, *อินเดียน้อย*, หน้า ๔๒๕.

พระสถูปเป็นเครื่องหมายปางปรินิพพาน เพื่อเป็นเครื่องสักการะเคารพบูชาของพุทธศาสนิกชน ทำให้ชาวพุทธมีสิ่งที่เป็นที่พึ่งที่ระลึกที่เป็นรูปธรรม มองในด้านจิตวิทยาแล้วจะเห็นได้ว่า การที่พระองค์ทรงดำริให้มีการสร้างสิ่งต่าง ๆ แทนปางต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่มีการห้ามทำพระพุทธรูปก็ดี การที่ทรงให้ชาวพุทธได้มีสิ่งเคารพเป็นรูปธรรมขึ้นมาก็ดี เป็นการแสดงถึงความฉลาดหลักแหลมในการที่จะให้พสกนิกรของพระองค์ได้หันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนา และให้มีที่ยึดเหนี่ยวใจ เราจะเห็นว่า หากมองในด้านจิตวิทยาแล้ว ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนไม่น้อยที่มีความต้องการที่จะไปไหว้สักการบูชาสังเวชนียสถานสี่ตำบลที่ประเทศอินเดียและเนปาล เพราะมีความเชื่อความศรัทธาว่าสังเวชนียสถานนั้นเป็นสถานที่ซึ่งมีความสำคัญต่อพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของชาวพุทธ เป็นแดนพุทธภูมิเมื่อได้ไปไหว้แล้วก็เหมือนได้ไหว้พระพุทธองค์จริง ๆ

อนึ่ง การที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงใช้ ธรรมจักรกับกวางเป็นเครื่องหมายปางปฐมเทศนา ส่วนของหัวเสาซึ่งเป็นรูปสิงห์ ๔ ตัวหันหลังชนกัน หันไปทางทิศทั้ง ๔ แบกวงล้อธรรมจักรไว้ปรากฏอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน^{๒๐} อาจตีความได้ว่า ธรรมจักรหมายถึง ธรรมจักรกับปวัตตสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกที่มีความสำคัญและมีผลทำให้เกิดพระสงฆ์รูปแรกทำให้พระรัตนตรัยครบบริบูรณ์ ธรรมจักรกับปวัตตสูตรจึงเป็นพระธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อศาสนาพุทธ และผู้นับถือพระพุทธศาสนา อีกทั้งชื่อของธรรมจักรยังมีความพ้องกับชื่อพระสูตรอีกด้วย ส่วนกวางที่หมอบอยู่หน้าธรรมจักรนั้น ก็พอจะตีความได้ ในสมัยที่เหล่าปัญจวัคคีย์พำนักอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน^{๒๑} ซึ่งป่านี้เป็นที่เลี้ยงกวางของพระราชบิดา ต่อมาเหล่าปัญจวัคคีย์ได้รับพุทธวจนะจากพระพุทธองค์คือได้ฟังธรรมจักรกับปวัตตสูตร ทำให้เปลี่ยนความยึดถือเดิมมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาจนกระทั่งสำเร็จเป็นพระอรหันต์ เกิดมีพระพุทธพระธรรม และพระสงฆ์เป็นแห่งแรกในโลกที่ป่านี้ เมื่อเห็นกวางเห็นธรรมจักร จึงทำให้นึกถึงสิ่งสำคัญที่เกิดขึ้นนั่นคือธรรมที่พระองค์ทรงแสดงโดยมีใจความว่า บุคคลไม่ควรประพฤติกปฏิบัติตนไปในทางที่ผิดควรดำเนินในทางสายกลาง และทรงแสดงถึงอริยสัจสี่ที่จะนำคนให้ไปสู่ความพ้นทุกข์ หรืออีกนัยหนึ่งอาจมองได้ว่ากวางนั้นเป็นสัตว์ป่า ธรรมจักรกับปวัตตสูตรเป็นพระสูตรที่พระองค์ทรงแสดงที่ป่า คือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน^{๒๒} กล่าวได้ว่า การที่พระองค์ทรงให้มีรูปกวางอยู่ด้วยก็เพราะทรงมี

^{๒๐} คณะศึกษานุศิษย์วันลืออายุท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ, อินเดียน้อย, หน้า ๑๒๒.

^{๒๑} พร รัตนสุวรรณ, ฐิติธรรมจักรกับปวัตตสูตร, (กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์วิญญูณาน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓.

^{๒๒} คณะโพธิภิกษุ, ฐิติแดนพุทธภูมิ บรรพชาแบบบาทพระศาสดาใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณาน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗.

พระประสงค์ให้ชาวพุทธทราบว่า พระธรรมเทศนาคือธรรมจักรที่ปวัตตนสูตร ซึ่งมีเนื้อความโดยย่อว่า พระองค์ทรงดำเนินทาง ๒ สาย คือ อตตกิลมณญ โยค และกามสุขัลลิกาย โยค เป็นต้น^{๒๓}

อนึ่ง ตราธรรมจักรนี้ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านจิตวิทยาเป็นอย่างยิ่ง เพราะพุทธศาสนิกชนคนไทย ที่เป็นสังคัมพุทธซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาและสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นคนพุทธ ซึ่งธรรมจักรก็นับว่าเป็นสัญลักษณ์ที่บอกความเป็นพุทธอย่างหนึ่ง ดังนั้น ธรรมจักรจึงมีอิทธิพลทางด้านจิตใจต่อคนไทย เมื่อคนไทยได้เห็นธรรมจักร ก็ทำให้นึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมเทศนากัณฑ์แรกของพระองค์ ตลอดจนทำให้ระลึกนึกถึงพระสาวกของพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งได้ฟังธรรมจักรที่ปวัตตนสูตรแล้ว ได้ดวงตาเห็นธรรม (หมายถึง บรรลุพระโสดาบัน)^{๒๔} ได้เป็นพระภิกษุและพระสาวกรูปแรกในพระพุทธศาสนา ดังนั้น ในทัศนะของสังคมไทย ธรรมจักรจึงเป็นสิ่งที่มีผลทางด้านจิตใจของคนไทยให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และเป็นสิ่งที่แสดงถึงการระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้าซึ่งอยู่คู่กับจิตใจของคนไทยมาโดยตลอด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๓.๒.๖. ด้านรัฐศาสตร์

ธรรมจักร คือ ล้อของธรรม แสดงหรือสะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงปกครองพระภิกษุสามเณรตลอดจน พุทธบริษัทโดยธรรม ด้วยความปฏิบัติต่อพระสาวกหรือสาวกของพระองค์อย่างเที่ยงธรรมโดยปราศจากอคติความลำเอียงต่าง ๆ มีฉันทาคติ เป็นต้น^{๒๕} โดยที่ทรงบัญญัติพระวินัยและศีล เป็นระเบียบ หรือกฎในการปกครองเหล่าพุทธบริษัทอย่างสมควร เช่น ทรงบัญญัติศีลห้าและศีล ๘ สำหรับเป็นกฎระเบียบทางด้านศีลธรรมและการประพฤติให้แก่ฆราวาสอย่างเสมอกัน ทรงบัญญัติศีล ๑๐ สำหรับควบคุมการประพฤติแก่สามเณรและสามเณรี ทรงบัญญัติ ศีล หรือสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ สำหรับพระภิกษุ และทรงบัญญัติศีล ๓๑๑ สำหรับนางภิกษุณี เพื่อใช้สำหรับควบคุมพฤติกรรมให้มีความเหมาะสมแก่ฐานะของตน ๆ อีกทั้งทรงแสดงธรรมให้แก่พุทธศาสนิกชนด้วยความเมตตากรุณาอย่างเสมอกัน ด้วยทรงใช้พระคุณอันสำคัญ กล่าวคือ พระมหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระปัญญาธิคุณ^{๒๖} ในการปกครองดูแลบริษัทของพระองค์ เป็นเหตุทำให้

^{๒๓} สิริวัฒน์ คำวันสา, พระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๔๑.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๖/๒๐๑

^{๒๖} วิสุทธิ. ฎีกา. (บาลี) ๑/๑.

พระพุทธศาสนาในสมัยของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีสาวกทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ได้บรรลุอริยมผลตั้งแต่โศคาปัตติผลจนถึงอรหัตตผล เป็นจำนวนนับไม่ถ้วน

ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชพระองค์ทรงเลื่อมใสและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น สร้างวัด วิหาร พระสถูป พระเจดีย์ และหลักศิลาจารึกเป็นต้น^{๒๗} การที่พระองค์ทรงใช้รูปธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์ในปางแสดงปฐมเทศนา ก็ทำให้สามารถตีความได้ว่าพระองค์มีพระประสงค์ที่จะปกครองพสกนิกรของพระองค์โดยธรรม โดยการยึดธรรมในทางพุทธศาสนาเป็นกรอบหรือเป็นแนวทางในการบริหารประเทศปกครองแคว้นแคว้นของพระองค์ ดังจะเห็นได้ว่าหลังจากที่ได้มานับถือพระพุทธศาสนา และได้ขึ้นครองราชย์แล้วพระองค์ก็ปกครองราชรัฐโดยธรรม โดยที่พระองค์ทรงนำเอาคำสั่งสอนในทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการปกครองอาณาจักรของพระองค์ ทำให้ประชาชนได้มีความสุขกันทั่วหน้าด้วยดีตลอดมา

สำหรับประเทศไทยอิทธิพลของแนวคิดเรื่องธรรมจักรได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองของสถาบันกษัตริย์ในทุกยุคทุกสมัยตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมัยสุโขทัย ในสมัยทวารวดีก็พบใบเสมาที่มีรูปธรรมจักรอยู่ตรงกลาง^{๒๘} และพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันก็ใช้หลักทศพิธราชธรรมเป็นหลักในการปกครอง ฉะนั้นธรรมจักรจึงเป็นเครื่องมือในการปกครองที่สำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทย

๓.๒.๗ ด้านบุคลาธิษฐาน

สำหรับอิทธิพลทางด้านบุคลาธิษฐาน ที่มีต่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย ธรรมจักรทำให้สามารถสะท้อนให้เห็นได้ว่า พระพุทธองค์เป็นผู้ที่เป็นตัวอย่างที่ดีในการฉลาดเลือกธรรมและผู้รับฟังธรรม โดยที่พระองค์ทรงเลือกปัญจวัคคีย์^{๒๙} ซึ่งเป็นผู้ที่มีปัญญาและมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นทุนเดิมอยู่แล้วเป็นผู้รับฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ และทรงเลือกธรรมที่เหมาะสมแก่ปัญจวัคคีย์ ผู้ซึ่งเคยปฏิบัติพระองค์มาก่อนครั้งพระพุทธองค์เลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา จึงคิดว่าพระองค์ทรงเบื่อหน่ายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากจึงได้พากันหนีพระองค์ไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้น จึงทรงนำเอาที่สุดโด่งสองอย่างเพื่อชี้ให้ปัญจวัคคีย์ซึ่งมีความเชื่อเดิมว่าที่สุดโด่งสองอย่างเป็นหนทางแห่งการบรรลุธรรมขั้นสูงได้ ให้เข้าใจว่าไม่สามารถทำให้บรรลุธรรมได้ เพื่อให้ปัญจวัคคีย์ได้เข้าใจเสียก่อนแล้วจึงแสดงธรรมคืออริยสัจ ๔ ในภายหลังจนทำให้เหล่าปัญจวัคคีย์ได้บรรลุมรรคผลโดยลำดับ ในส่วนของปัญจวัคคีย์ก็เป็นบุคลาธิษฐานได้เป็น

^{๒๗} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประวัติพระพุทธศาสนา, หน้า ๖๒.

^{๒๘} น. ณ. ปากน้ำ, ศิลปะบนใบเสมา, หน้า ๑๘

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐/๖๖.

อย่างดีเช่นกัน เช่น เราอาจจะยกตัวอย่างท่านโกณฑัญญะที่ฟังธรรมแล้ว สามารถจัดประเด็นของธรรมะได้ก่อนคนอื่นจึงสามารถได้ดวงตาเห็นธรรมและเป็นพระสงฆ์รูปแรกในทางพระพุทธศาสนา ในขณะที่ปัญจวัคคีย์คนอื่น ๆ ยังไม่สามารถจับประเด็นหรือความคิดรวบยอดตามพุทธประสงค์ได้ต่อมาภายหลังจึงสามารถที่จะจับประเด็นตามได้ ข้อนี้ในส่วนของพระพุทธเจ้าก็เป็นบุคลาธิษฐานในเรื่องของความหลักแหลม รู้จักเลือกคนและเลือกธรรม ท่านโกณฑัญญะก็เป็นบุคลาธิษฐานในเรื่องการการฉลาดฟัง ๆ แล้วรู้จักนำเอาสิ่งที่ได้ฟังนั้นมาประมวลแล้วคิดพิจารณาจนสรุปประเด็นได้อย่างเหมาะสมตรงตามพระประสงค์ เมื่อชาวพุทธได้ยินได้ฟังเรื่องพระพุทธองค์และพระอัญญาโกณฑัญญะซึ่งเป็นพระสงฆ์องค์แรก เป็นวันที่มีพระรัตนตรัยครบบริบูรณ์^{๓๐} ตามนัยแห่งพระธรรมจักร (ธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร) โดยมีตราธรรมจักรเป็นสิ่งเชื่อมโยงก็จะทำให้รู้จักที่จะนำเอาพระพุทธองค์และพระอัญญาโกณฑัญญะ มาเป็นตัวอย่างหรือแบบอย่างในการสอน เลือกผู้สอน ตลอดจนรู้จักฟัง เพื่อให้เกิดปัญญาอย่างเหมาะสม ดังพระบาลีว่า สุตสูติ ลกเต ปรณญ์ แปลว่า ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา^{๓๑} ดังนี้

อนึ่ง จากเรื่องของตราธรรมจักร ทำให้ทราบถึงพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา^{๓๒} พุทธศาสนิกชนคนไทยอาจนำเอาพระองค์มาเป็นบุคลาธิษฐาน ถึงความรักและเลื่อมใสศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา ของพระองค์ ที่แม้กระทั่งจะมีการห้ามไม่ให้สร้างรูปพระพุทธรูป แต่ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าและมั่นคง ทำให้พระองค์ต้องจ้างช่างมาทำธรรมจักร และกางหมอบ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาแสดงถึงปางแสดงปฐมเทศนา ทำให้มีผู้เคารพสักการบูชาเป็นจำนวนมากจนทำให้พระพุทธศาสนาในสมัยของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง พุทธศาสนิกชนคนไทย ซึ่งเป็นสังคัมพุทธ ผู้ต้องการความเจริญรุ่งเรืองในฝ่ายพระพุทธศาสนาก็ควรที่จะนำเอาพระองค์มาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติและการทำในสิ่งที่พุทธศาสนิกชนที่ดีจะพึงกระทำ ซึ่งมีผลให้สังคัมไทยเป็นสังคัมที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา และให้การสนับสนุนอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาจนทำให้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีความเจริญมาโดยลำดับ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้

^{๓๐} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, วันอาสาฬหบูชาแนวทางการปฏิบัติสำหรับพุทธศาสนิกชน, หน้า ๒.

^{๓๑} ต.ศ. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๕, ต.ศ. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๓๒} พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), ลักษณะสังคัมพุทธ, หน้า ๑๘๗.

๓.๒.๘ ด้านธรรมาธิษฐาน

สำหรับอิทธิพลทางด้านธรรมาธิษฐานนั้น โดยความหมายคือ มีธรรมเป็นที่ตั้ง พุทธศาสนิกชนคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อความเข้าใจต่อธรรมจักรว่าเป็น สัญลักษณ์ทางด้านธรรมาธิษฐาน กล่าวคือการแสดงเทศนาโดยการยกธรรมขึ้นแสดง เช่นว่า ทาน เป็นอย่างนี้ ศีล เป็นอย่างนี้ ภาวนา เป็นอย่างนี้ ธรรมที่ประพาดิแล้วย่อมนำสุขมาให้ ดังนี้ เป็นต้น^{๓๓} ฉะนั้น ในการอธิบายในประเด็นนี้ จึงมุ่งไปที่ธรรมที่เกิดจากเนื้อหาของธรรมจักร กับปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนา และเนื้อหาของธรรมที่แฝงอยู่ในสัญลักษณ์ของตราธรรมจักร ที่มีอิทธิพลทางด้านธรรมาธิษฐานสังคมไทย ที่ปรากฏในธรรมจักรก็คือ การไม่เข้าไป เสพหรือข้องแวะในที่สุดโต่ง ๒ อย่าง คือ การบำเพ็ญตนด้วยกามสุขหรือกามคุณ และการทรมาน ตนให้ลำบากแต่ให้ปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลางคือมัชฌิมาปฏิปทา ข้อนี้มีอิทธิพลต่อชาวพุทธ หรือสังคมไทยที่เป็นสังคมพุทธในด้านการทำสิ่งต่าง ๆ ต้องดูให้เหมาะสมพอดีพอเหมาะพอควร ไม่ให้เคร่งครัดในกฎระเบียบ หรือย่อหย่อนต่อกฎระเบียบจนทำให้เกิดความเสียหายต่องานต่อ ตนเองหรือต่อองค์กรได้ คำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ คือ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ^{๓๔} เป็นธรรมาธิษฐานในเรื่องของการกระทำสิ่งต่างๆที่มีปัญหา หรือที่ประสบกับปัญหาให้รู้ว่าปัญหาต่างๆ สามารถแก้ไขได้ โดยวิธีการสืบหาสาเหตุของปัญหาว่ามาจากอะไร แล้วหาทางที่จะขจัดหรือ สะสางปัญหานั้นให้ได้อย่างเหมาะสม ก็จะทำได้สามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ทุกปัญหาอย่างแน่นอน

สำหรับธรรมที่แฝงอยู่ในตราธรรมจักร ที่มีอิทธิพลต่อพระพุทธรูปและสังคมไทย ก็มีอยู่มากเช่นเดียวกัน เช่น อริยมรรคมีองค์ ๘^{๓๕} ซึ่งดีความมาจากซึ่งกึ่งที่มี ๘ ซี่ ซึ่งก็หมายถึงข้อปฏิบัติ หรือแนวทางอย่างประเสริฐ แนวทางของพระอริยบุคคล มีเห็นชอบเป็นต้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคมไทย ในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ต้องคำนึงถึงความเหมาะสม ดังต่อไปนี้คือ จะต้องยึดถือหรือเชื่ออย่าง ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น มีความคิดริเริ่มก่อนที่จะลงมือกระทำที่ถูกต้องทางด้านคำพูดก็ จะต้องพูดจาไพเราะ สื่อความกับผู้อื่นไปแล้วไม่ก่อความเสียหายทั้งต่อตนเองและผู้อื่น พฤติกรรมการกระทำต่าง ๆ ก็มีความเหมาะสม มีอาชีพที่สุจริต ไม่ค้าสิ่งผิดกฎหมาย มีความเพียรพยายาม บากบั่นเอาธุระงานจนถึงที่สุด ระวังหรือตั้งใจที่เป็นกุศล และจะต้องเป็นผู้ที่มีจิตที่มีความแน่ว แน่ เข้มแข็ง ไม่พ่ายแพ้ต่อสภาวะธรรมง่าย ๆ และไม่เป็นไปทางเบียดเบียนตนและผู้อื่น หลักธรรมนี้

^{๓๓} พระราชวรมณี (ประยูรช ษุติโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๘.

^{๓๔} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธรูป*, หน้า ๖๐.

^{๓๕} พร รัตนสุวรรณ, *ฎีกาธรรมจักรกับปวัตตนสูตร*, หน้า ๖๐.

เมื่อพุทธศาสนิกชนนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตก็จะสามารถทำให้เป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องทาง
ไม่ดำเนินชีวิตออกนอกเส้นทางตามหลักมรรคนี้

อนึ่ง ธรรมที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยที่แฝงอยู่ในธรรมจักรอีกอย่างหนึ่งก็คือ วิปัสสนา
ญาณ ๑๖ หรือ ญาณ ๑๖^{๖๖} อันเป็นธรรมะที่กล่าวถึง ญาณอันเกิดแก่ผู้เจริญวิปัสสนาโดยลำดับ
ตั้งแต่ต้นจนถึงจุดหมายคือมรรคผลนิพพาน ๑๖ อย่าง มีญาณกำหนดแยกนามรูปเป็นต้น และมีญาณ
ที่พิจารณาทบทวน เป็นที่สุด ญาณ ๑๖ นี้ เป็นญาณที่ผู้ปฏิบัติจะพึงได้บรรลุถึง และจะเกิดมีแก่ผู้
ปฏิบัติวิปัสสนาเท่านั้น หากผู้ใดต้องการที่จะบรรลุมรรคผลจนถึงนิพพาน อันเป็นคำสอนหรือ
จุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ทำลายอวิชชาความไม่รู้ได้อย่างสิ้นเชิง ก็จำเป็นจะต้อง
ประพฤติปฏิบัติไปตามแนวทางของญาณ ๑๖ นี้ ดังนั้น ญาณ ๑๖ นี้ จึงเหมาะสมและเป็น
ต้องการของชาวไทยผู้ต้องการบรรลุถึงจุดมุ่งหมายดังกล่าวจะพึงปฏิบัติตาม เมื่อได้ปฏิบัติตาม อย่างเหมาะสม
แล้วก็จะทำให้สามารถเข้าถึงความเป็นอริยบุคคลในทางพระพุทธศาสนาได้ ดังนั้นอิทธิพลของญาณ ๑๖ นี้
จึงมีแก่ชาวไทยหรือสังคมไทยเช่นเดียวกัน ซึ่งข้อที่ยืนยันได้ว่าชาวไทยให้ความสนใจญาณ ๑๖
ได้เป็นอย่างดีก็คือ ในสำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เช่นที่วัดหลวงพ่อจรัญญ์คีติ หรือแม้แต่สำนัก
ปฏิบัติธรรมของบรรดาคฤหัสถ์ที่ได้รับการยอมรับเช่น การปฏิบัติสหายของคุณแม่สิริ และที่สำนัก
ปฏิบัติวัดภักทันทตาสถารามคีติ^{๖๗} ล้วนแล้วแต่เป็นสำนักปฏิบัติเพื่อญาณ ๑๖ ทั้งนี้^{๖๘} และ
สำนักปฏิบัติเหล่านี้ก็ได้รับความนิยมคนไทยไปปฏิบัติธรรมอันอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึง
สรุปได้ว่า ญาณ ๑๖ ก็เป็นธรรมที่เป็นธรรมาธิษฐาน ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยจนถึงปัจจุบันนี้

๓.๓ สรุป

ธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระธรรม
คำสั่งสอนของพระองค์โดยตรง และยังเป็นทีเคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน มีคุณค่าทางด้าน
จิตใจสำหรับพุทธศาสนิกชนอย่างที่ไม่สามารถจะเมินค่าได้ เมื่อประเทศไทยได้รับเอา
พระพุทธศาสนามาใช้เป็นหลักการดำเนินชีวิตแล้ว แนวคิดเรื่องธรรมจักรทั้งที่ปรากฏเป็นรูปธรรม
คือตัวธรรมจักร หรือตราธรรมจักรก็ถูกใช้ในสังคมไทย และมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในหลายๆ ด้าน
โดยสามารถแยกศึกษาเป็นประเด็นต่างๆ เช่น ด้านจริยธรรม สุนทรียศาสตร์ วัฒนธรรมและ
ประเพณี จักรวาลวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา รัฐศาสตร์ ด้านบุคลิกภาพ และด้านธรรมาธิษฐาน

^{๖๖} ตี.นิ.อ. (บาลี) ๒/๓๓/๗๗.

^{๖๗} พระอาจารย์ภักทันทต อสภมหาเถระ, พระธรรมเทศนา ปฏิจอสุมุปาสาทสังเขปถก,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗), หน้า ๓๕

^{๖๘} วิสุทธิ (บาลี) ๒/๘๐๖-๘๐๕/๓๕๓-๓๕๕.